

Др Борис Беговић*

О ЕКОНОМСКОЈ НЕЈЕДНАКОСТИ И ДРУШТВЕНОМ БЛАГОСТАЊУ**

Циљ рада је да истражи однос између економске неједнакости и друштвеног благостања, полазећи од претпоставке да смер узрочно последичне везе иде од економске неједнакости ка друштвеном благостању. Стандардни концептуални оквир економске науке обогаћен је интерперсоналном функцијом индивидуалног благостања, како би се сагледали ефекти економске неједнакости на ниво друштвеног благостања. Показало се да не може да се дође до једнозначног теоријског налаза, већ да разлике у преференцијама појединаца у овом погледу треба да се емпиријски истраже. Анализа последица неједнакости на привредни раст, што значи динамику друштвеног благостања, показала је да постоје бројни механизми узрочно последичне везе с противречним смером дејства. Најзначајнији механизам којим економска неједнакост убрзава при вредни раст јесте повећање стопе штедње и инвестиција, док је најзначајнији механизам којим га успорава онај који умањује инвестиције у људски капитал. Стога се не може донети једнозначан теоријски закључак ни у овом погледу. Ипак, савремена теорија привредног раста показала је да је за раст, на тиме и увећање друштвеног благостања најопаснија неједнакост третмана, која се своди на неравноправност, будући да се таква неједнакост условљава знатну алокативну неефикасност.

Кључне речи: *Економска неједнакост. Друштвено благостање. При вредни раст. Интерперсонална функција благостања. Инвестиције.*

* Аутор је редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, begovic@ius.bg.ac.rs

** Захваљујем се Мирољубу Лабусу и Бошку Мијатовићу на коментарима и корисним сугестијама. Наравно, нико од њих не сноси никакву одговорност за евентуалне преостале грешке и изнете вредносне судове.

1. УВОД

За разлику од многих других економских феномена, економска неједнакост привлачи пажњу далеко ширег круга људи од оног који чине посленици економске науке. Ништа неочекивано. Економска неједнакост има значајне политичке, па чак идеолошке конотације, многи је препознају као универзални узрок свих (економских) невоља у које људи западају, веома често се присилна прерасподела од богатих ка сиромашнима посматра као универзални лек, не само за постизање друштвене правде, него и за искорењивање сиромаштва, па стога не чуди такво интересовање шире јавности. А још када се појави нека популарна књига у великом тиражу, која, уз јасну формулисану (мада не неминовно добро образложено) оптужницу, економску неједнакост ставља на оптуженичку клупу, попут недавно објављене Пикетијеве књиге,¹ шира јавност препушта се разматрању економске неједнакости исто онако како то чини у случају неких уобичајених помодарских тема.

Имајући све то на уму, основни мотив за писање овог рада јесте жеља да питање економске неједнакости врати на терен коме она заиста припада, а то је, пре свега, економска наука. Сходно томе, циљ овог рада јесте да истражи однос између економске неједнакости и друштвеног благостања, полазећи од претпоставке да смер узрочно-последичне везе иде од економске неједнакости ка друштвеном благостању. При томе се економска неједнакост (у даљем тексту само неједнакост) у овом раду посматра искључиво као неједнакост исхода – разматрају се разлике у нивоу индивидуалног благостања између појединаца који чине посматрано друштво, независно од тога какав је процес који доводи до тог исхода. Имајући то на уму, расподела дохотка, односно богатства, није, сама по себи, предмет овог рада, већ се посматра искључиво у функцији расподеле индивидуалног благостања.

Наведени циљ условљава и структуру рада. Прво се разматрају основне концепције о којима се расправља, а то су неједнакост, функција корисности појединца, односно функција његовог индивидуалног благостања и функција друштвеног благостања. Потом се анализирају последице неједнакости на ниво друштвеног благостања – компаративна статика расподеле индивидуалног благостања, која, по дефиницији, искључује временску димензију. Коначно, разматрају се последице неједнакости на динамику друштвеног благостања, на њену промену у времену, и то тако што се анализирају ефекти неједнакости на привредни раст.

¹ Thomas Piketty, *Le capital au XXIe siècle*, Éditions du Seuil, Paris 2013. На српски преведено као: Тома Пикети, *Капитал у XXI веку*, Академска књига, Нови Сад 2015.

2. ФУНКЦИЈА ДРУШТВЕНОГ БЛАГОСТАЊА

Разматрање друштвеног благостања подразумева анализу функције корисности појединца, која се у овом раду поистовећује с функцијом његовог индивидуалног благостања. Ниво индивидуалног благостања није ништа друго до ниво корисности коју ужива појединац (који чини посматрано друштво) у процесу потрошње свега из чега појединац може да црпи корисност.² Сходно томе:

$$w = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_k, G) \quad (1)$$

што значи да постоји функционална веза између нивоа индивидуалног благостања (w), потрошње различитих врста приватних добара (x_j , $j = 1, 2, 3, \dots, k$) и потрошње јавног добра (G), на пример правног поретка. Претпоставља се да повећање потрошње било ког од наведених добара доводи до увећања нивоа благостања – први парцијални извод нивоа индивидуалног благостања по сваком аргументу ове функције већи је од нуле.

Претпоставља се да друштвено благостање зависи искључиво од индивидуалног благостања појединаца који сачињавају посматрано друштво и ни од чега другог. Овакав приступ друштвеном благостању означава се као велферизам и за њега у савременој економској науци не постоји алтернатива.³ То значи да се функција друштвеног благостања (W) може у општем облику исказати као:

$$w = f(w_1, w_2, w_3, \dots, w_n) \quad (2)$$

при чему w_i представља индивидуално благостање појединца i ($i = 1, 2, 3, \dots, n$), а друштво чини n појединаца.⁴

² Појединац, на пример, може да има снажно развијено осећање за правду, што значи да ће задовољење правде, на пример одговарајуће кажњавање преступника, представљати аргумент функције његовог индивидуалног благостања. Другим речима, „праведност“, ма како она била дефинисана, да би била релевантна за ово разматрање, мора да буде аргумент функције индивидуалног благостања. Вид. Louis Kaplow, Steven Shavell, „Fairness versus welfare: Notes on the Pareto principle, preferences, and distributive justice“, *Journal of Legal Studies*, Vol. 32, 2003, 331–362.

³ Овакав приступ су применили пионири разматрања функције друштвеног благостања Бергсон (*Abram Bergson*) и Сцитовски (*Tibor Scitovsky*), и он досад није оспорен. Вид. Per Olov Johansson, *An Introduction to Modern Welfare Economics*, Cambridge University Press, Cambridge 1991.

⁴ У неким од раних радова из области економске анализе криминала појавила се идеја да функција индивидуалног благостања преступника, па тиме и корисност коју преступник црпи из чињења кривичног дела, не треба да уђе у функцију друштвеног благостања. Ипак, таква лутања, без обзира на то од каквих ауторитета су долазила (попут нобеловца Џорџа Стиглера), брзо су окончана. Вид. Борис Беговић, „Економска теорија генералне превенције“, *Crimen часопис за кривичне науке*, година I, 2010, 50–65.

Израз (2) представља општи облик функције друштвеног благостања. Њен конкретан облик отелотворује одређени вредносни суд о расподели благостања између појединаца, па тиме и о својеврсној специфичној тежини сваког појединца и његовог индивидуалног благостања. Уколико се индивидуалном благостању сваког појединца придаје подједнака специфична тежина, онда се функција друштвеног благостања своди на суму индивидуалних:

$$W = \sum_{i=1}^n W_i \quad (3)$$

а овај облик назива се утилитаристичка функција друштвеног благостања и представља стандардни функционални облик којим се служи економска теорија. За економску науку, дакле, друштвено благостање представља суму индивидуалних благостања. Сходно томе, пожељне су промене које доводе до увећања суме индивидуалних благостања.

Из другог угла посматрано, свако побољшање у складу с Паретовим критеријумом (побољшање које доводи до пораста благостања макар једног појединца, а не узрокује умањење благостања ниједног другог појединца) неминовно је у складу са критеријумом пожељности заснованом на увећању друштвеног благостања дефинисаног на основу његове утилитаристичке функције. Ово се односи и на побољшање које задовољава Хикс-Калдорев критеријум, тј. побољшање које доводи до пораста благостања једног или више појединца које је веће него што је губитак благостања свих оних појединаца којима се оно умањило.

Утилитаристичка функција друштвеног благостања, исто као и Паретов критеријум, уопште не води рачуна чије се благостање увећава – за оба критеријума то је ирелевантно. Насупрот томе, тзв. максимин функција друштвеног благостања, која се заснива на Ролсовој теорији друштвене правде и одговарајућем критеријуму пожељности промене, усредсређује се искључиво на оног појединца у друштву чији је ниво благостања најнижи у поређењу са осталима – на најсиромашнијег појединца.⁵ Побољшање у складу са Ролсовим критеријумом представља она промена која доводи до пораста благостања најсиромашнијег појединца у друштву, независно од тога шта се дешава с нивоом благостања свих осталих појединаца. Другим речима, са становишта Ролсовог критеријума, неједнакост и њена промена саме по себи су ирелевантне. Једноставно, није

⁵ Вид. John Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford University Press, Oxford, 1971. Узгред, једноставности ради, претпоставља се да је индивидуално благостање најсиромашнијег појединца у друштву најниже, иако то неминовно не мора да буде, будући да постоји пуна слобода појединаца у избору аргумената сопствене функције индивидуалног благостања. Богатство, односно потрошња заснована на богатству може да чини само један део аргумената те врсте.

важно колика је неједнакост – битно је само колико је благостање најсиромашнијег. Промена која је у складу с Ролсовим критеријумом може да доведе до пораста неједнакости, а промена која доводи до умањења неједнакости може да умањи ниво друштвеног благостања према истом овом критеријуму.⁶

Без обзира на то која се од ове две концепције друштвене правде прихвати, извесно је да неједнакост расподеле индивидуалног благостања не доводи, односно не мора да доведе до промене друштвеног благостања. У случају утилитаристичке функције друштвеног благостања, расподела индивидуалног благостања, ма колико била неједнака, нема никаквог ефекта на друштвено благостање. Такође, према Паретовим критеријуму, побољшање, исто као и оптималност, може да се постигне при било којој расподели индивидуалног благостања, од егалитарне до оне високог степена неједнакости. Побољшање у смислу Паретовог критеријума може да увећа или да умањи економску неједнакост – не постоји никаква регуларност на том плану, будући да за испуњење овог критеријума није битно чије се индивидуално благостање увећава.⁷

Но, независно од овог налаза, потребно је указати на то да чак и уколико се прихвати утилитаристичка функција друштвеног благостања, прерасподела богатства од богатих ка сиромашнима може да доведе до увећања друштвеног благостања, уколико се претпостави опадајућа гранична корисности новца сваког појединца, и то при сваком нивоу богатства, имајући на уму да гранична корисност новца може да варира у зависности од богатства. У таквим условима умањење богатства богатих доводи до мањег губитка њиховог индивидуалног благостања у поређењу с увећањем индивидуалног благостања сиромашних до којег долази прерасподелом тог богатства. Другим речима, посредни је промена која је у складу са Хикс-Калдоревим критеријумом (умањење благостања оних који су га изгубили мање је од увећање благостања оних који су га добили), па стога оваква промена доводи до пораста друштвеног благостања при његовој утилитаристичкој функцији.⁸

⁶ Једино уколико се претпостави да је сума благостања дата и да друштво чине два појединца, промена која је у складу с Ролсовим критеријумом неминовно значи и смањење неједнакости.

⁷ Фелдстеин (*Martin Feldstein*) наводи хипотетички пример поклона свим учесницима годишње скупштине Америчког удружења економиста (*American Economic Association*) од 1.000 USD. Увећава се неједнакост, будући да чланови АЕА спадају међу имућније Американце, али се увећава и благостање друштва, будући да је наведена хипотетичка промена побољшање у смислу Паретовог критеријума. Вид. *Martin Feldstein*, „Income Inequality and Poverty“, *NBER Working Paper Series*, Working Paper 6770, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass. 1998.

⁸ Занимљиво је да управо Фелдстеин, који се снажно залаже за примену Паретовог критеријума при вредновању промена друштвеног благостања, наводи да

У случају максимин функције друштвеног благостања, прерасподела благостања од богатих ка сиромашним, што значи умањење неједнакости, доводи до увећања (апсолутног) нивоа благостања најсиромашнијег, па тиме и до повећања друштвеног благостања. Потребан услов за овај исход јесте непромењена сума индивидуалних благостања. У супротном, промена степена неједнакости није ни потребан ни довољан услов за промену друштвеног благостања – увећање друштвеног благостања може да се постигне и уз драстично увећање неједнакости. Једноставно, ова концепција уопште не познаје степен неједнакости као извор друштвеног благостања.

Очигледно је да управо исказани концептуални оквир економске науке условљава да неједнакост не представља фактор друштвеног благостања – њена промена не доводи до промене нивоа благостања. До такве промене може да дође једино уколико се прихвати максимин функција друштвеног благостања и то уз рестриктивне претпоставке. У том смислу, стандардни концептуални оквир економске науке није погодан за сагледавање ефеката неједнакости на друштвено благостање. У њему је потребно нешто изменити.

3. ПОСЛЕДИЦЕ НЕЈЕДНАКОСТИ НА НИВО ДРУШТВЕНОГ БЛАГОСТАЊА

Методолошка новина која омогућава укључивање неједнакости у разматрање друштвеног благостања јесте тзв. интерперсонална функција индивидуалног благостања – онај функционални облик који омогућава међузависност тих функција између појединаца. То значи да су аргументи функције индивидуалног благостања, поред нивоа потрошње приватних и јавних добара, и нивои благостања других људи. Заговарање употребе овакве функције индивидуалног благостања заснива се на претпоставци да су преференције појединаца такве да ниво благостања других утиче на ниво сопственог благостања појединца. Формално посматрано:

$$w = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_p, w_1, w_2, \dots, w_{n-1}, G) \quad (4)$$

Прво питање на које треба одговорити при коришћењу овог аналитичког оруђа јесте: који су то појединци чије индивидуално благостање чини аргумент функције индивидуалног благостања посматраног појединца? Први потребан, мада сам за себе не и довољан услов за то јесте да посматрани појединац располаже информацијом о нивоу индивидуалног благостања других појединаца. Стога, како

присилна прерасподела богатства од богатих ка сиромашнима може да доведе до прихватљиве промене друштвеног благостања. Вид. *ibid.*, 9.

наводи Милановић, индивидуално благостање Инка није било аргумент функције индивидуалног благостања Јапанаца у XV веку, и обрнуто, једноставно због тога што ни једни ни други нису располагали потребном информацијом.⁹ Начелно посматрано, глобализација и њена информатичка компонента омогућавају задовољење овог потребног услова у већем броју случајева него некад.

Други услов, који без испуњености првог не може да буде испуњен, а представља довољан услов¹⁰ да туђе благостање постане аргумент функције индивидуалног благостања, јесте да посматрани појединац друге појединце сматра себи равнима, својим премцима. Милановић наводи да је потребан услов за то да постоји одређена интеракција између та два појединца. Овакав услов, међутим, није баш јасно одређен. Да би га дефинисао, Милановић наводи пример хипотетичке конференције економиста (пандан скупу који је поменуо Фелдстеин) на којој само неки учесници добијају пун, високи хонорар за свој реферат, док други добијају занемарљив износ.¹¹ Да ли су сви учесници тог конгреса премци и да ли благостање свих њих међусобно улази у индивидуално благостање сваког учесника? Милановић сматра да је одговор потврдан, али би се ипак могло рећи да то зависи од структуре учесника. Уколико су неки од њих, на пример, нобеловци, мало је вероватно да би их други економисти на тој конференцији сматрали премцима и да свако, независно од тога да ли је нобеловац или није, треба да добије исти хонорар. Другим речима, уколико је то тако, хонорар нобеловаца и њихово индивидуално благостање условљено тим хонораром не би ушли у функцију индивидуалног благостања осталих учесника.

Питање које појединце неко сматра за своје премце очигледно је контроверзно и одговор на њега може се добити искључиво емпиријски, и то на индивидуалном нивоу. Додатна сазнања у овом погледу могу да проиђу из одговора на друго кључно питање: како индивидуално благостање премаца утиче на благостање посматраног појединца? Раширено је мишљење да високи ниво, односно увећање благостања оних који су богатији од посматраног појединца доводи до умањења његовог благостања. Формално гледано, први парцијални извод индивидуалног благостања посматраног појединца по благостању оних који су богатији од њега мањи је од

⁹ Branko Milanovic, „Why we all care about inequality (but are loath to admit it)“, *Challenge*, Vol. 50 (6), 2007, 112.

¹⁰ Довољан услов само уколико су преференције појединца такве да благостање других утиче на ниво његовог индивидуалног благостања. Формално посматрано, да је први парцијални извод индивидуалног благостања по благостању других увек различит од нуле.

¹¹ *Ibid.*, 114.

нуле. Једини прави термин за овај феномен јесте завист, мада се могу употребљавати и различити еуфемизми попут „осећање за (друштвену) правду“ или „релативно лишавање“.¹² Наравно, неприкосновено право сваког појединца јесте да осећа завист и нико нема право да се меша у његову функцију индивидуалног благостања, будући да је корисност субјективна категорија, али питање је да ли овакав однос према индивидуалном благостању других треба глорификовати и придавати му конотацију друштвене правде.

Насупрот томе, низак ниво, односно умањење благостања оних који су сиромашнији од посматраног појединца доводи до умањења његовог благостања. Формално гледано, први парцијални извод индивидуалног благостања посматраног појединца по благостању оних који су сиромашнији од њега већи је од нуле. У овом случају реч је о алтруизму, а само постојање многобројних добровољних организација за помоћ сиромашнима показује распрострањеност овог феномена, односно овакве функције индивидуалног благостања.

На аналитичком плану веома је значајно одговорити на питање да ли су преференције појединаца на овом плану такве да постојање једне врсте међузависности (завист, на пример) представља потребан услов за постојање друге врсте међузависности (алтруизам, на пример). Другим речима, да ли постоји искључиво континуална функција индивидуалног благостања у зависности од благостања других појединаца за све вредности благостања других, и то тако да први парцијални извод константно опада и узима нулту вредност при изједначавању благостања других са сопственим благостањем посматраног појединца? Укратко, да ли постоји симетрија или асиметрија? Да ли је завист потребан услов за алтруизам, или обрнуто, да ли је алтруизам потребан услов за завист?

Иако Милановић указује на постојање такве симетрије, па на основу тога доказује да оне које брине туђе (апсолутно) сиромаштво мора да брине и неједнакост, тешко је пронаћи било какав теоријски или логички аргумент у прилог овој тези. Треба допустити могућност да код неких људи постоји само завист, а код неких само алтруизам. Брига за сиромашне не мора да буде везана за завист. Стога се ствари у том погледу морају ипак разрешити на емпиријском плану.

¹² Сама чињеница да је дошло до умањења индивидуалног благостања по сматраног појединца због великог благостања других може да значи једино да би он с њима мењао место. Дакле, није реч неминовно о осуди начина који је довео до исхода као неправедног, већ само о исходу који није био повољан по онога који о том исходу суди. Узгред, израз релативно лишавање доминира у социолошкој литератури. Вид. Richard Wilkinson, Kate Pickett, „The problem of relative deprivation: Why some societies do better than others“, *Social Science & Medicine*, Vol. 65, 2007, 1965-1978.

Показало се да људи могу веома снажно да реагују на ниски ниво благостања других људи, на њихову невољу. Једноставно, управо је то садржај добротинства, чињење добрих дела, што подразумева умањење сопственог богатства или доколице, а ради увећања благостања других. А то увећање потом, повратним дејством услед међузависности функција индивидуалних благостања, увећава и благостање добротинитеља, тако да више него компензује пад његовог индивидуалног благостања услед губитка богатства или доколице.

Није реч само о сиромаштву као извору ниског нивоа благостања људи, већ је једноставно у питању људска невоља која може бити изазвана другим факторима, попут нечије болести или природних катастрофа. Велика средства као добровољни прилози за лечење девојчице Тијане Огњановић прикупљена су, између осталог, и због тога што су их давале и породице чије је богатство било ниже од богатства породице Огњановић. Такође, велики приватни добровољни прилози грађана Србије у случају цунамија у Јапану пример су да добротинство не мора да буде ток од богатих ка сиромашним, већ је ка ономе који је у невољи. Медијански доходак у Јапану је на далеко вишем нивоу него у Србији, сиромашнији су помагали богатије, али је добротинство било условљено невољом у којој су се нашли богати.

Извесно је да постоје две велике асиметрије у погледу зависти и алтруизма. Прва је што се алтруизам лако исказује. Нико никога не спречава да чини добра дела. Сваки појединац може да помаже сиромашне, односно оне чији је ниво благостања нижи, свако може да помогне сваком у невољи, за то нису потребне државна интервенција и њене присиле. Имајући на уму да се алтруизам лако исказује, лакше од зависти, можда су емпиријске потврде његове релативне снаге у односу на завист пристрасне. Наиме, завист се исказује само снажним политичким притиском ка прерасподели од богатих ка сиромашнима. И тада је аналитички готово немогуће разлучити да ли се неко ко се заузима за опорезивање богатих за то залаже да би се увећало његово индивидуално богатство путем трансфера или да би се умањило благостање богатих.

Друга асиметрија може да буде везана за разлику у погледу премаца. Када је реч о алтруизму, односно невољи, људи имају склоност да скоро сваког ко спада у људски род сврставају у свог премца, чиме се могу објаснити, на пример, огромне приватне донације у случају цунамија у југоисточној Азији, 2004. године, као и велике приватне донације најсиромашнијим земљама света, нарочито областима погођеним глађу. Насупрот томе, дефиниција премаца у случају зависти неминовно се сужава. Док неки хипотетички појединац у Србији

може да исказује завист према богатству домаћих тајкуна, вероватно је истовремено индиферентан према високом нивоу благостања америчких богаташа, чак и оних медијски истакнутих.

Веома је битно уочити да се целокупна досадашња анализа компаративне статике заснива на претпоставци да хипотетичка прерасподела благостања не доводи ни до какве дисторзије у погледу његовог стварања, тј. стварања богатства. Другим речима, богати и сиромашни понашају се на истоветан начин као да богатство није прерасподељено. Међутим, присилна прерасподела богатства и благостања доводи до снажне дисторзије подстицаја за његово стварање. О томе ће бити више речи у следећем одељку овог рада.

4. ПОСЛЕДИЦЕ НЕЈЕДНАКОСТИ НА ПОРАСТ ДРУШТВЕНОГ БЛАГОСТАЊА

Последице неједнакости на друштвено благостање најбоље се могу сагледати путем анализе њених ефеката на привредни раст, дакле на пораст друштвеног благостања. Зато је потребно испитати могуће механизме узрочно-последичне везе између неједнакости и привредног раста.

4.1. Увећање стопе штедње

Привредни раст се заснива на инвестицијама, а инвестиције се финансирају из штедње. Што је већа штедња, тј. што је виша њена стопа, виша је *ceteris paribus* стопа привредног раста. Будући да је установљена растућа гранична склоност ка штедњи, богати, по јединици дохотка, штеде више од сиромашних, тако да повећање економске неједнакости, односно концентрација дохотка на мањи број богатих, увећава просечну стопу штедње у посматраној привреди. Отуда велика неједнакост поспешује привредни раст.¹³ При томе се избор инвестиционих, односно пословних подухвата који се реализују одвија на тржишту капитала, што омогућава да се финансирају економски најефикаснији пословни подухвати, независно од тога да ли је реч о подухватима богатих или сиромашних.

Примећују се два основна ограничења која умањују снагу дејства овог механизма узрочно-последичне везе. Прво се заснива на чињеници да штедња може да се увози, будући да постоји одређена мобилност капитала. Ипак, и даље постоје бројне препреке увозу

¹³ Ово је резултат Калдоровог модела штедње као основног извора при вредног раста. Вид. Nicolas Kaldor, „Alternative theories of distribution“, *Review of Economic Studies*, Vol. 23, 1965, 83-100.

штедње.¹⁴ Друго ограничење везано је за напомену да финансијско посредовање није савршено, што се огледа у томе да економски ефикасни пословни подухвати сиромашних не могу, у потпуности или бар у великој мери, да буду обухваћени финансијским посредовањем, па се стога неминовно финансирају економски инфериорни пословни пројекти богатих, оних који се финансирају из сопствене штедње.¹⁵

У овом контексту, веома је битно да ли постоји систематска разлика између економске ефикасности пословних подухвата богатих и сиромашних. Уколико постоји, и то тако да су пословни подухвати сиромашних економски ефикаснији, са становишта привредног раста повољније је да се управо они финансирају, па се тиме, у условима слабог финансијског посредовања, може оправдати прерасподела од богатих ка сиромашнима. Таква регуларност објашњава се дејством закона о опадајућим приносима.¹⁶ Међутим, опадајући приноси на нивоу појединачног предузетника (чак и уколико они постоје) нису довољан услов за закључак да су пословни подухвати сиромашних економски ефикаснији од оних које предузимају богати. Потребан услов за то јесте да, у условима у којима сваки предузетник може слободно да бира који ће пословни подухват да предузме, први (иницијални) пословни подухват буде исте ефикасности за све предузетнике. Тада би, будући да су богати неминовно реализовали више пословних подухвата него сиромашни (зато су и богати), односно да су ти подухвати веће вредности, пословни подухвати сиромашних неминовно били економски ефикаснији. У супротном, не може се донети једнозначан закључак у том погледу. Уколико постоји позитивна корелација између нивоа финансијског и људског капитала,¹⁷ онда се може претпоставити да су богати обдаренији људским капиталом, па да су стога њихови пословни подухвати економски ефикаснији, чиме се, независно од квалитета финансијског посредовања, ојачава аргументација да је повећање економске неједнакости добро за привредни раст.

¹⁴ На то упућује и налаз о високој корелацији домаће стопе штедње и стопе инвестиција. Вид. Martin Feldstein, „Charles Horioka, Domestic savings and international capital flows“, *Economic Journal*, Vol. 90, 1980, 314 329.

¹⁵ Ово ограничење заснива се на претпоставци да постоји асиметрије у ефектима несавршености тржишта капитала, при чему су ти ефекти снажнији у случају сиромашних. Вид. Philippe Aghion, Eve Caroli, Cecilia Garcia Penalosa, „Inequality and economic growth: The perspective of the new growth theories“, *Journal of Economic Literature*, Vol. 37, 1999, 1615 1660.

¹⁶ Вид. *ibid.*, 1635.

¹⁷ Разлози за овакву корелацију леже у ограничењу ликвидности у погледу инвестиција у људски капитал. То ограничење је, наравно, мање за богате, што у условима несавршеног тржишта капитала доводи до тога да богати више инвестирају у сопствени људски капитал.

4.2. Јачање политичког притиска усмерен ка присилној прерасподели

Велика неједнакост ствара политички притисак усмерен ка присилној прерасподели дохотка од богатих ка сиромашнима, што успорава привредни раст. Наиме, увећава се вероватноћа такве прерасподеле, која се заснива на прогресивном опорезивању богатих и новчаним трансферима сиромашнима, чиме се стварају лоши подстицаји за привредни раст, будући да слабе подстицаји и једнима (богатима) и другима (сиромашнима) да се понашају тако да максимизују сопствену економску ефикасност. Заиста, овим долази до дисторзије подстицаја богатим да максимизују своје приносе, будући да ће њихов део и тако да буде експроприсан прогресивним опорезивањем.¹⁸ Међутим, смањују се и подстицаји те врсте сиромашнима, будући да је одређени ниво потрошње, па тиме и благостања загарантован трансферима у оквиру система присилне прерасподеле.

Објашњење оваквог политичког притисака налази се у Мелцер-Ричардовој теорему, чији је основни налаз да медијански бирач има снажне преференције ка присилној прерасподели од богатих ка сиромашнима, па се стога политички програми којима се долази и остаје на власти заснивају на таквој прерасподели. То је последица униформне расподеле бирачког права (начело „један човек – један глас“) и неуниформне расподеле дохотка. Доходак медијанског бирача стога је неминовно нижи од просечног, па, он сходно налазима ове теореме, има преференције ка присилној прерасподели.¹⁹ Функционисање овог механизма, међутим, везано је за одређена ограничења. Теорема се заснива на имплицитној претпоставци да нема вертикалне мобилности становништва: доходак сваког појединца који је испод просека увек остаје испод просека. Међутим, уколико се унесе претпоставка о вертикалној мобилности, тада медијански бирач може да изгуби преференције ка присилној прерасподели.²⁰ Почиње, наиме, опорезивање богатих да посматра у светлу перцепције сопствене перспективе да постане богат, свестан да економске институције, по-

¹⁸ Вид. Alberto Alesina, Dani Rodrik, „Distributive politics and economic growth“, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 109, 1994, 465 490.

¹⁹ Вид. Allan Meltzer, Scott Richard, „A rational theory of the size of government“, *Journal of Political Economy*, Vol. 89, 1981, 914 927, као и: Torsten Persson, Guido Tabellini, „Is inequality harmful for growth“, *American Economic Review*, Vol. 84, 1994, 600 621.

²⁰ Вид. Benabou, R. i Ok, E. A. (2001), „Social mobility and the demand for redistribution: The POUM hypothesis“, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 116, 447 487, као и: Alberto Alesina, Elena La Ferrara, E. (2005), „Preferences for redistribution in the land of opportunity“, *Journal of Public Economics*, Vol. 89, 897 931.

пут прогресивног опорезивања, имају велику постојаност.²¹ Што је већа вертикална мобилност, мања је *ceteris paribus* вероватноћа да ће медијански бирач гласати за прераспodelу.

Битно је уочити да до успоравања привредног раста у овом случају долази услед присилне прераспodelе и дисторзије подстицаја до које она доводи, а не услед економске неједнакости саме по себи.

4.3. Увећање политичке нестабилности

Уверљива је теза да политичка нестабилност успорава привредни раст – она не ствара подстицаје за инвестирање, па се тиме обара стопа раста. Но, кључно питање гласи: како се дефинише политичка нестабилност? С једне стране, она се може дефинисати као склоност ка промени извршне и законодавне власти (независно од тога какав је карактер те смene, односно да ли је у складу са уставним решењима), али се, с друге, може дефинисати и као вероватноћа друштвених немира и њихових различитих појавних облика.²² Ипак, у оба случаја јасан је механизам којим политичка нестабилност утиче на привредни раст: погоршање економских институција, увећање неизвесности с којом се суочавају инвеститори, пад очекиваних приноса, што доводи до обарања стопе инвестиција, па тиме и до успоравања привредног раста.

Имајући то на уму, кључно је питање: да ли велика неједнакост доводи до политичке нестабилности? Показало се да веза између економске неједнакости и политичке нестабилности није линеарна, а није ни монотона, тако да при неким нивоима економске неједнакости даље повећање те неједнакости може да доведе до повећања политичке стабилности, као и да та функционална веза зависи од карактера политичких институција, односно политичких слобода које постоје у земљи.²³ Иако је добијена емпиријска потврда везе економске неједнакости и стопе инвестиција,²⁴ што може да буде последица

²¹ Резултати емпиријског тестирања Мелцер Ричардове теореме изазивају сумњу у погледу снаге ове узрочно последичне везе. Вид. Brandon Pecoraro, „Inequality in democracies: testing the classical democratic theory of redistribution“, *Economic Letters*, Vol. 123, 2014, 398 401.

²² Вид. Alberto Alesina, Roberto Perotti, „Income distribution, political instability, and investment“, *European Economic Review*, Vol. 40, 1996, 1203 1228.

²³ Вид. Erik Thorbecke, Chutatong Charumilind, „Economic inequality and its socioeconomic impact“, *World Development*, Vol. 30, 2002, 1477 1495. Занимљиво је да се у великом броју емпиријских истраживања везе економске неједнакости и политичке стабилности јавља феномен U криве, без обзира на то да ли је реч о инвертованој U кривој или не, што упућује на то да се са променом нивоа економске неједнакости мења и карактер функционалне везе.

²⁴ A. Alesina, R. Perotti, 1218.

политичке нестабилности, очигледно је да је реч о сложеној узрочно-последичној вези о којој немамо превише информација.

4.4. Умањење инвестиција у људски капитал

Извори привредног раста нису исти при свим нивоима развијености. При нижем нивоу основни извор раста јесте акумулација физичког капитала, док је при вишем тај извор акумулација људског капитала и одговарајући раст укупне факторске продуктивности. Отуда се закључује да економска неједнакост поспешује привредни раст на ниском нивоу развијености. Насупрот томе, на вишем нивоу развијености неједнакост успорава привредни раст, будући да умањује инвестиције у људски капитал, у том случају основни извор привредног раста.²⁵

Неједнакост утиче на умањење инвестиција у људски капитал преко ограничења ликвидности сиромашних, који због тога не могу да инвестирају у тај капитал, па повећање економске неједнакости јача то ограничење, односно његов ефекат. Цела ова аргументација, међутим, везана је за концепцију апсолутног сиромаштва и само изведено може да се припише економској неједнакости. При ниској фреквенцији апсолутног сиромаштва ограничења ликвидности практично се не мењају с променом расподеле дохотка, односно порастом или опадањем економске неједнакости.

4.5. Поткопавање демократије

Показало се да демократија ипак може да има позитивне ефекте на привредни раст, поготово на вишим нивоима развијености,²⁶ тако да би њено поткопавање изазвано економском неједнакошћу имало и неповољне ефекте на привредни раст. Да ли велика неједнакост заиста поткопава демократију и доводи до стварања аутократских политичких поредака? Постоје два основна механизма утицаја неједнакости на демократију. Један је да богатима демократија као таква представља сметњу, а велика неједнакости им додељује више ресурса за њено отклањање.

Због чега богатима демократија не одговара? Уколико они заиста имају одлучујући утицај на формирање државних политика, па

²⁵ Вид. Oded Galor, „Income distribution and the process of development“, *European Economic Review*, Vol. 44, 2000, 706-712, као и Roberto Perotti, „Growth, income distribution and democracy: What the data say?“, *Journal of Economic Growth*, Vol. 1, 1996, 149-187.

²⁶ Вид. Boris Begović, „Democracy and economic growth: Some regularities“, *CDDRL Working Paper* Vol. 148, University of Stanford, 2013, 1-42.

стога постају све богатији,²⁷ онда им свакако „добро иде“ – ништа не би добили поткопавањем демократије. Штавише, демократија је веома блиско повезана с владавином права, а заштита приватних својинских права коју владавина права обезбеђује један је од приоритета богатих.²⁸ Стога је интерес богатих да демократија обезбеди владавину права и заштиту приватних својинских права која из ње произлази. Неуверљиво, стога, делује тврдња да владавина права није у интересу богатих, тим пре што ничим није аргументована.²⁹ Штавише, моделски је показано да богати у аутократијама, у условима велике економске неједнакости, могу да имају снажан подстицај да успоставе демократију, управо како би, таквим компромисом, сачували богатство које су већ прикупили.³⁰

Други механизам утицаја неједнакости на демократију лежи у могућности да богати могу да искористе своје богатство за снажну артикулацију и наметање оних економских институција које би биле у њиховом интересу, а које би штетиле привредном расту,³¹ попут баријера уласку у оне секторе у којима богати присвајају економску ренту. Да ли то значи да се оваквим поступком ефективно поткопава демократија и да је то узредна последица оваквог делања, а не циљ сам по себи?

Демократија може, следећи Бекера,³² да се поима и као оквир за транспарентно и јавно надметање интересних група. Кључни елемент демократије јесте управо мирно исказивање и артикулација супротстављених интереса и могућност да њихови носиоци утичу на процес доношења одлука о економским институцијама. У том смислу, очигледно је да у демократском систему постоје значајне противтеже могућности да богати једнострано утичу на формирање економских институција и на тај начин успоравају привредни раст.

²⁷ Вид. Joseph Stiglitz, *The Price of Inequality*, Allen Lane, London, 2012.

²⁸ Вид. Mark Gradstein, „Inequality, democracy and the protection of property rights“, *Economic Journal*, Vol. 117, 2007, 252 269.

²⁹ Вид. J. Stiglitz, 149 156. Занимљивије је питање односа богатих према владавини права у земљама у којима она није успостављена или у којима је, на пример, током промена политичких и економских институција дошло до знатног трагања за рентом и у којима су неки богати одређени део свој богатства прикупили нарушавањем својинских права других. Како је моделски показано, у таквим околностима, под одређеним условима, богати не желе владавину права. Вид. Konstatin Sonin, „Why the rich may favor poor protection of property rights“?, *Journal of Comparative Economics*, Vol. 31, 2003, 715 731.

³⁰ Вид. Daron Acemoglu, James Robinson, *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.

³¹ Вид. Daron Acemoglu, James Robinson, „The rise and decline of general laws of capitalism“, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 29, 2015, 3 28.

³² Вид. Gary Becker, „A theory of competition among pressure groups for political influence“, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 107, 371 400.

Управо је то кључна разлика између начина и успешности којима богати артикулишу сопствене приватне интересе који су супротстављени динамичкој максимизацији друштвеног благостања. Показало се да у аутократским режимима богати успевају да спрегом политичко-пословне елите сопствене интересе наметну као друштвене, што доводи до умањења нивоа конкуренције на тржишту, путем подизања баријера уласку нових конкурената.³³ Демократије карактерише већа отпорност на овакве притиске, тако да њих одликују ниже баријере уласку и мање могућности за стварање и присвајање економске ренте.³⁴

Ипак, демократија није апсолутно сигурна брана која спречава да богати у политичком процесу не успевају да, макар у одређеној мери, наметну своје приватне интересе у формирању економских институција. Она то и не треба да буде јер би се изгубила једна од њених основних компоненти, а то је слобода исказивања и артикулисања сопствених политичких и економских преференција. Штавише, није неминовно да све економске институције за које се залажу богати представљају лоша решења са становишта привредног раста. Ефикасна заштита приватних својинских права свакако представља једну од таквих институција.

У том контексту, да се закључити да велика неједнакост може да доведе до тога да богати успешније намећу сопствене интересе, који понекад могу да буду контрапродуктивни са становишта убрзања привредног раста. Они, међутим, то далеко успешније чине у аутократијама него у демократијама – очигледно је да демократске процедуре представљају брану тој успешности и доводе до уравнио-тежених економских институција.

4.6. Криминализација друштва

Није спорно да криминал, пре свега имовински, али и насилнички, не погодује привредном расту, будући да представља нарушавање владавине права, пре свега приватних својинских права, ствара пословну неизвесност и умањује очекиване приносе пословних подухвата. Управо је на овој узрочно-последичној вези изграђена дистинкција између лутајућег и стационарног разбојника и указано на различите ефекте ова два типа разбојништва на привредни раст.³⁵

³³ Вид. Daron Acemoglu, „Oligarchic versus democratic societies“, *Journal of European Economic Association*, Vol. 6, 2008, 1 44.

³⁴ Вид. Simeon Djankov, *et al.*, „The regulation of entry“, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 117, 2002, 1 37.

³⁵ Вид. Mancur Olson, „Dictatorship, democracy and development“, *American Political Science Review*, Vol. 87, 1993, 567 576.

Имајући то на уму, поставља се питање: да ли повећање економске неједнакости доводи до увећања нивоа, односно стопе криминала, па на тај начин до успоравања привредног раста? Концептуални оквир за сагледавање ове везе даје Бекеров модел криминалног понашања.³⁶ Показало се да се не може дати једнозначан одговор на ово питање, будући да су идентификовани механизми којима се јачају подстицаји за криминалне активности, али и механизми са супротним смером дејства, којима се слабе подстицаји за чињење кривичних дела.³⁷

5. ЗАКЉУЧАК

Разматрање узрочно-последичне везе између неједнакости и нивоа друштвеног благостања показало је да таква веза постоји једино при испуњењу веома великог броја претпоставки, почев од међузависности функција индивидуалног благостања, па све до потпуне симетрије везе између индивидуалног благостања појединца и благостања свих осталих. Такође, уочена су понашања људи која указују на постојање снажне асиметрије те врсте, те да појединци далеко више реагују на туђе сиромаштво, а не толико на неједнакост.

Декомпозиција механизма којима делује узрочно-последична веза између економске неједнакост и пораста друштвеног благостања, тј. привредног раста, показала је да постоје бројни канали, односно механизми ове узрочно-последичне везе, да имају противречни смер дејства, да им се разликује међусобна релативна снага, која се мења у зависности од дејства бројних чинилаца, почев од достигнутог нивоа развојности привреде, па све до карактера политичких институција. Укратко, не може се донети једнозначан закључак о односу економске неједнакости и привредног раста. Сходно томе, теза да свака економска неједнакост увек представља баријеру привредном расту једноставно не може да опстане.

Ипак, на основу налаза савремене теорије привредног раста може се закључити да екстремне форме економске неједнакости – оне које, успостављањем великих баријера уласку, онемогућавају да се расположиви ресурси ефикасно алоцирају, односно да се унапређују (попут инвестиција у људски капитал) – могу да буду

³⁶ Вид. Gary Becker, „Crime and punishment: An economic approach“, *Journal of Political Economy*, Vol. 76, 1968, 169 217.

³⁷ Вид. Борис Беговић, „Економска неједнакост и криминал: преглед теоријских и емпиријских налаза“, *Стање криминалитета у Србији и правна средстава реаговања*, (ур. Ђорђе Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2007, 121 132.

баријера привредном расту. Тиме се долази до суштине: за привредни раст опасне су оне неједнакости које се свODE на неједнакост третмана, тј. на неравноправност која неке привредне субјекте искључује из прилике да максимизују сопствену економску ефикасност. Такве неједнакости елиминишу се унапређењем економских институција, односно успостављањем инклузивних политичких и економских институција.³⁸ Дакле, неједнакост је за друштвено благостање опасна у случају када се своди на неравноправност.

Dr Boris Begović

Full Professor

University of Belgrade Faculty of Law

ON ECONOMIC INEQUALITY AND SOCIAL WELFARE

Summary

The aim of the paper is to explore the relations between economic inequality and social welfare starting from the assumption that causality goes from economic inequality to social welfare. Standard methodological framework of economic science was enhanced with interpersonal function of individual welfare so the effects of economic inequality of the level of social welfare can be considered. It was demonstrated that there is no unequivocal theoretical conclusion and that differences in the preferences among people should be empirically considered for more insights. The analysis of the consequences of economic inequality to economic growth, i.e. dynamics of social welfare, demonstrated that there are numerous mechanisms of causality with the countervailing effects. The most important mechanism by which inequality speeds-up economic growth is based on the increased saving and investment rates, and the most important mechanism by which it slows-down growth is based on decreasing investments in human capital. Accordingly, there is no unequivocal theoretical conclusion also in this case. Nonetheless, modern growth theory has demonstrated that the most dangerous economic growth is inequality of the treatment of economic agents, i.e. discrimination and exclusion, as that kind of inequality creates substantial allocative inefficiency.

Key words: *Economic inequality.– Social welfare.– Economic growth.– Interpersonal welfare function.– Investments.*

³⁸ Вид. Daron Acemoglu, James Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Profile Books, London, 2012.